

Вплив мотиваційної сфери на рухову активність та заняття фізичним вихованням дітей із вадами інтелекту

Національний університет фізичного виховання і спорту України (м. Київ)

Постановка наукової проблеми та її значення. Гуманізація суспільства, зміни в ставленні до інвалідів, дітей із вадами розумового та фізичного розвитку, удосконалення національної системи спеціальної освіти, процеси інтеграції в навчання ставлять перед викладачем нові проблеми щодо підготовки цих осіб до життя й інтеграції до суспільства.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідження дітей з інтелектуальними порушеннями на сьогодні належить до актуальних проблем не лише в галузі психології, а й суміжних наук – педагогіки та адаптивного фізичного виховання.

Одним із головних питань адаптивної фізичної культури є вивчення потреб, мотивацій, інтересів, ціннісних орієнтацій осіб із відхиленнями в стані здоров'я, зокрема дітей із вадами інтелекту.

Розв'язання цієї проблеми необхідне для конкретизації основних принципів, які полягають в основі концепції формування мотивації до занять фізичною культурою та спортом у здорових людей, особливо в період тимчасової втрати працездатності [3; 9].

Як відомо, мотиваційна сфера – один із головних компонентів у структурі особистості, яка визначає всю активність людини. Вивчення її розвитку та закономірностей дасть змогу більш диференційовано підійти до побудови й створення відповідних умов навчання та виховання, а саме в адаптивному фізичному вихованні [1; 4; 9].

Потреби є основною спонукальною силою пізнання й практичної діяльності дитини з вадами інтелекту. Багато дослідників єдині у своїй думці, що в комплексі проблем особистості проблема мотивації є однією з найважливіших. У зв'язку з цим пошук способів утворення умов для формування стійких спонукальних мотивів до занять фізкультурно-спортивною діяльністю в осіб із порушенням інтелекту на сьогодні дуже актуальний [7; 8].

Зв'язок із науковими темами, планами. Проблематика роботи відповідає плану науково-дослідницької роботи кафедри теорії і методики фізичного виховання Національного університету фізичного виховання і спорту України та «Зведеного плану науково-дослідницької роботи у сфері фізичного виховання і спорту на 2011–2015 рр.» за темою: «Вдосконалення програмно-нормативних засад фізичного виховання в навчальних закладах» № держ. реєстрації – 0111U001733.

Мета та завдання дослідження – вивчити особливості формування мотивацій до занять руховою активністю, фізичним вихованням та окреслити умови, що сприяють позитивній мотиваційній сфері дітей і молоді з інтелектуальними вадами.

Методи та організація дослідження – аналіз й узагальнення спеціальної та науково-методичної літератури, матеріали мережі Інтернет; опитування (бесіда); методи спостереження; порівняння та аналіз організаційно-методичних умов проведення занять з адаптивного фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Аналіз наукової літератури та останніх досліджень мотиваційної сфери в адаптивному фізичному вихованні осіб із вадами інтелекту засвідчив, що ця проблема практично не досліджена, питання висвітлені мало.

Так, первинно визначалися пріоритетні завдання викладача адаптивного фізичного виховання, до яких належать створення оптимальних умов для занять фізичною культурою, пошук нових форм і засобів фізичного виховання, які сприяють успішній соціалізації та інтеграції, а також подальшій участі в змаганнях різних рівнів.

Питання мотивації до фізкультурно-спортивної діяльності розумово відсталих дітей вивчав А. А. Сахоненко та визначив, що принципово важливим моментом соціалізації таких дітей є або відсутність, або низький рівень усвідомлення привабливих життєвих перспектив. Відсутність планів на майбутнє, невпевненість у собі, низький рівень бажань і потреб, недорозвиненість почуття власної гідності й постійний стан психологічного дискомфорту утворюють ризик прояву соціально неприйнятних форм поведінки. Але будь-яка життєва перспектива реалізується у визначеній системі координат сучасного сприйняття світу. Якщо дитина не бачить сенсу в тому, що відбувається навколо нього, якщо він не взаємодіє зі світом на рівні цінностей, то він не може самостійно будувати власну поведінку, планувати власне життя в сучасному контексті [5; 9].

Науковці стверджують, що в дітей цієї категорії відсутня боротьба мотивів, спостерігається значне порушення свідомого контролю довільної активності, що пов'язано з недостатнім розвитком функцій кори головного мозку. Мотиви навчальних, трудових й інших дій, у тому числі й до рухової активності розумово відсталого індивіда задані дорослими [5; 6].

Як відзначають дослідники (П. К. Дуркін, 2004), становлення мотивації залежить також від змісту, форм, методики занять та розгорнутості й складності зв'язків дітей із навколишнім світом і людьми. Також на формування мотивації до занять фізичною культурою та руховою активністю, на думку науковців, впливає сукупність зовнішніх і внутрішніх умов. У якості зовнішніх умов (стосовно учнів) можуть бути виокремлені такі: діяльність викладача фізичної культури, зміст занять, методи навчання й розвитку рухових якостей, рівень педагогічної майстерності, матеріально-технічне забезпечення фізкультурно-спортивної бази навчального закладу, психологічний клімат у групі, єдність вимог педагогічного колективу та сім'ї. До зовнішніх умов відносять взаємодію з навколишніми людьми, у яку вступають діти в процесі занять фізичною культурою. У якості внутрішніх умов становлення мотивації можуть бути ті якісні зміни в психічному розвитку, структурні, психологічні новоутворення, які виникають у дітей під час їх уключення в процес занять фізичними вправами [7; 8; 9].

Ю. С. Молчанов, 2007 дослідив, що найбільш важливими факторами мотивації до занять фізичною культурою для школярів із розумовою відсталістю є:

- особистість учителя фізичної культури;
- організація й зміст занять.

Серед негативних факторів, які негативно впливають на формування мотивації, виокремлюємо:

- одноманітну форму проведення занять;
- високі вимоги програми з фізичної культури;
- велику навантаженість з інших предметів.

Н. Н. Кузьміна досліджувала фактори, які впливають на формування в дітей із порушенням інтелекту мотивів навчання. Вона стверджує, що мотив повинен бути побудований самою дитиною в процесі діяльності на уроці, а вчитель лише сприяє процесу мотивування учнів, але не формує за них мотив як такий.

Виявлено найбільш важливі мотиваційні фактори, такі як потреба, пов'язана з результатом діяльності; наявність умінь і навиків, необхідних для успішного її виконання, а також емоційно-чуттєва оцінка результату діяльності, що сприяють побудові мотиву дітей із порушенням інтелекту [2; 7].

Також Р. С. Немов, аналізуючи формування мотивації, указує на такий фактор, як емоції. Емоції виникають у процесі діяльності, впливають на її перебіг, адже оптимальний рівень емоційного збудження в кожного індивідуальний і залежить від багатьох факторів. Емоції заряджають енергією й організовують м'язову діяльність. Конкретні емоції детермінують конкретну діяльність. Емоції тісно пов'язані з потребами, оскільки, зазвичай, при задоволенні потреб людина відчуває позитивні емоції й, навпаки, при неможливості отримати бажане – негативні [9].

Е. Ю. Пелих, досліджуючи мотивацію, стверджує, що позитивні емоції, які виникають під час занять фізичною культурою, стимулюють фізіологічні процеси в організмі. Вони збільшують мотивацію, у той час, як негативні емоції її зменшують [3; 7].

Л. В. Шапкова відзначає, що характерною особливістю розумово відсталі дитини є швидка стомлюваність від монотонної роботи, і тому емоційно насичена, не складна, цікава за змістом і менша за об'ємом діяльність може збільшити працездатність дитини. Впливаючи на емоційну сферу дитини з порушенням інтелекту в процесі занять адаптивним фізичним вихованням, викладач може викликати зміни в мислительній сфері, підвищуючи їх довільну активність у тій чи іншій фізкультурно-спортивній діяльності з наступним формуванням стійких мотивів до регулярних занять [8; 9].

До питань формування мотивації розумово відсталих дітей можна віднести вибір засобів адаптивного фізичного виховання. Актуальним є використання саме нетрадиційних засобів. До них можуть належати звукові м'ячі; м'ячі з мотузкою; м'ячі із запахом ванілі; матрац із шовковою смугою, пришитою вздовж нього; мішені для метання, озвучені або пофарбовані в кольори, рекомендовані в тифлопедагогіці (зелений, жовтий, помаранчевий, червоний) [8].

Дуже корисним є використання стимуляційного матеріалу: звукових, зорових, нюхових (ароматизованих), вібраційних, температурних орієнтирів, яскравого й цікавого спортивного інвентарю, наочних і дидактичних посібників, магнітофона з колонками, із яких звук може йти по черзі (то з однієї, то з другої колонки); магнітофонні записи: голоси людей, звуки тварин, природні звуки тощо. Усе це сприяє більш адекватному сприйняттю навчального матеріалу, посиленню педагогічного впливу, підвищенню рухової активності дітей та їх позитивному ставленню до занять адаптивним фізичним вихованням [8; 9].

Аналізуючи проблему формування мотивації розумово відсталих школярів до занять фізичною культурою й руховою активністю, не можна не порівнювати, як формується мотивація до навчальної діяльності та до будь-якої діяльності загалом. І тут досить важливе стимулювання до досягнення успіху в навчальному процесі, зважаючи на пізнавальну пасивність цих дітей. Проте особливості їхнього інтелектуального та особистісного розвитку ускладнюють процес формування в них мотивації досягнення успіху й позитивного та дієвого ставлення до нього. Під час організації занять з адаптивного фізичного виховання важливу роль відводять їхньому емоційному забарвленню. Оскільки діти

краще сприймають матеріал, який у них викликає позитивні емоції, то викладач заохочує навіть мінімальні успіхи. Якщо ігрова ситуація буде нецікавою або складною для них – викладач повинен зразу ж змінити її для того, щоб діти не були поставлені перед такою проблемою, яку вони самотійно розв'язати не можуть. Але потрібно враховувати, що емоційно забарвлені ситуації повинні бути чітко обмежені в часі. У молодшій віковій групі їх проведення на спеціальних заняттях не повинно тривати від 5-ти до 10 хв, оскільки діти швидко стомлюються й утрачають до них цікавість [2; 5].

Т. О. Докучина, досліджуючи мотивацію розумово відсталих школярів, довела, що в цих дітей переважають зовнішні мотиви навчання, що свідчить про несформованість навчальної мотивації, оскільки стимулом для цих учнів виступає вимога батьків та педагогів. На другому місці відзначаються мотиви оцінки. Відповідно значна частина розумово відсталих учнів потребує постійного схвалення й стимулювання. Третє місце посідають ігрові мотиви, а отже, саме цікаво організований навчальний процес із наявністю ігрових моментів сприяє активності учнів у навчанні. Тобто цих дітей переважно цікавить форма проведення уроку, а не його зміст, що негативно позначатиметься на успішності дітей та власне корекційній роботі з ними. Останні (четверте й п'яте) місця відведено навчальним і соціальним мотивам, що підтверджує недостатню сформованість позитивної мотивації в розумово відсталих учнів [4; 7].

Висновок. Результати аналізу та узагальнення спеціальної літератури дали підставу констатувати той факт, що мотивація – це один із ключових механізмів формування та розвитку рухової сфери осіб із вадами інтелекту, і залежить вона від сукупності зовнішніх та внутрішніх умов, які створюються викладачем адаптивного фізичного виховання у взаємодії з педагогічним колективом і родиною учня. Результати дослідження обґрунтували необхідність дотримання таких рекомендацій:

- творчий підхід викладача адаптивного фізичного виховання до проведення організації й змісту занять;
- удало підібране матеріально-технічне забезпечення конкретного заняття;
- сприятливий психологічний клімат у класі (групі);
- емоційно збагачені та цікаві ситуації на занятті (уроці);
- постійне схвалення й стимулювання учнів під час та після виконання будь-якого завдання чи діяльності.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі будуть спрямовані на виявлення в дітей та молоді з вадами розумово розвитку пріоритетних ціннісних орієнтацій, їх аналіз і практичне застосування на заняттях адаптивного фізичного виховання.

Джерела та література

1. Евсеев С. П. Технологии физкультурно – спортивной деятельности в адаптивной физической культуре : учебник / С. П. Евсеев. – М. : Сов. спорт, 2013. – 388 с. : ил.
2. Гаврилов О. В. Емоційне підкріплення як ефективний фактор формування мовлення у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю / О. В. Гаврилов // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – 2011. – № 17.
3. Докучина Т. О. Мотивация навчання розумово відсталих учнів молодших класів / Т. О. Докучина // Проблемы высшего образования лиц с особенными потребностями. – 2014. – № 1.
4. Калугин М. И. Педагогические условия социальной адаптации умственно отсталых школьников средствами физической культуры : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / М. А. Калугин. – Ярославль, 1998. – 238 с.
5. Пелих Е. Ю. Формирование мотивации к физкультурно-спортивной деятельности у школьников с нарушением интеллекта на занятиях адаптивным физическим воспитанием : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Е. Ю. Пелих. – СПб., 2011. – 166 с.
6. Салимов М. И. Влияние средств физической культуры на подготовленность к социальной адаптации школьников с легкой степенью умственной отсталостью : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / М. И. Салимов. – Екатеринбург, 2006. – 166 с.
7. Ужченко І. Ю. Особливості мотивації навчальної діяльності розумово відсталих молодших школярів / І. Ю. Ужченко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. пр. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – № 9. – С. 366–370.
8. Шапкова Л. В. Частные методики адаптивной физической культуры: Учебник. / Л. В. Шапкова. – М. : Сов. спорт, 2007. – 608 с.
9. Шипицина Л. М. Необучаемый ребёнок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта / Л. М. Шипицина. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Речь, 2005. – 477 с.

Анотації

Проблеми потенційних можливостей осіб із розумовими вадами, пристосування їх до життя, їх соціалізації набувають усе більшої суспільної значущості. Адаптивне фізичне виховання виступає не лише як один із засобів усунення недоліків у руховій сфері, але й повноцінного фізичного розвитку, зміцнення здоров'я, адаптації в соціумі.

У статті здійснено теоретичне обґрунтування необхідності створення умов для формування мотивації до занять адаптивним фізичним вихованням та руховою активністю. Проаналізовано спеціальну літературу й інформаційні джерела, у яких представлено сучасні погляди щодо мотивації та умов, які сприяють позитивній мотиваційній сфері дітей та молоді з інтелектуальною недостатністю, урахувавши їхні психологічні особливості й навколишнє соціальне середовище, що суттєво впливають на формування інтересу до занять адаптивним фізичним вихованням. Серед багатьох факторів, що впливають на формування мотиваційної сфери виділено основні – це сукупність зовнішніх та внутрішніх умов, які створюються викладачем адаптивного фізичного виховання у взаємодії з педагогічним колективом і родиною учня.

Ключові слова: мотивація, адаптивне фізичне виховання, умови, особливості, рухова активність, вади інтелекту.

Татьяна Приходько. Влияние мотивационной сферы на двигательную активность и занятия физическим воспитанием детей с нарушениями интеллекта. Проблемы потенциальных возможностей лиц с умственными недостатками, приспособления их к жизни, их социализации приобретают все большую общественную значимость. Адаптивное физическое воспитание выступает не только как одно из средств устранения недостатков в двигательной сфере, но и полноценного физического развития, укрепления здоровья, адаптации в социуме.

В статье осуществляется теоретическое обоснование необходимости создания условий для формирования мотивации к занятиям адаптивным физическим воспитанием и двигательной активностью. Проанализирована специальная литература и информационные источники, в которых представлены современные взгляды относительно мотивации и условий, способствующих позитивной мотивационной сфере детей и молодежи с интеллектуальной недостаточностью, учитывая их психологические особенности и окружающую социальную среду, что существенно влияют на формирование интереса к занятиям адаптивным физическим воспитанием. Среди многих факторов, влияющих на формирование мотивационной сферы, выделены основные – это совокупность внешних и внутренних условий, которые, в свою очередь, создаются преподавателем адаптивного физического воспитания во взаимодействии с педагогическим коллективом и семьей ученика.

Ключевые слова: мотивация, адаптивное физическое воспитание, условия, особенности, двигательная активность, недостатки интеллекта.

Tetyana Prykhodko. The Influence of Motivational Aspects on Physical Activity and Physical Education of Children with Intellectual Disabilities. The problem of potential abilities of persons with intellectual disabilities, their adaptation to life, their socialization becomes of great social significance. Adaptive physical education acts not only as a means of defects elimination in the motor area, but also full physical development, health improvement, adaptation in the society.

The article presents theoretical grounding of necessity of creation of conditions for development of motivation for studies of adaptive physical education and physical activity. It was analyzed special literature and informational sources which represent contemporary views on motivation and conditions that promote positive motivational sphere of children and youth with intellectual disabilities, considering their psychological characteristics and the surrounding social environment that essentially influence the formation of interest in studies of adaptive physical education. Among the many factors influencing the formation of the motivational sphere it was highlighted the main ones which is the set of external and internal conditions, which in turn creates a teacher of adaptive physical education in collaboration with the teaching staff and family of a student.

Key words: motivation, adaptive physical education, conditions, peculiarities, physical activity, deficiencies of intelligence.